

Науковий портрет фундатора Львівської школи фізіологів Адольфа Бека у світлі сучасної бібліографії

НАДРАГА М.С., ВАСІЛЬЄВА С. В.

Львів, Україна

Анотація

Біографічні дослідження в Україні і надалі залишаються одним із пріоритетних напрямків історико-бібліографічних робіт. Яскравим прикладом копінткої праці в галузі біобібліографії став багатоаспектний науковий доробок про фундатора львівської наукової школи фізіологів професора, організатора та керівника кафедри фізіології, декана медичного факультету, ректора, проректора Львівського університету Адольфа Бека.

Ключові слова: *біографічні дослідження, біобібліографія, Адольф Бек, фізіологія.*

Abstract

Biographical researches are still one of the priority directions of historical biographical activity in Ukraine. The significant example of the work in the branch of bibliography is multiaspect research material on Adolf Beck – the creator of Lviv scientific school of physiologists, Professor, organiser and head of the Department of Psysiology, dean of medical faculty, rector, prorector of Lviv University.

Keywords: *biographical researches, bibliography, Adolf Beck, psysiology.*

Біографічні дослідження в Україні сьогодні і надалі залишаються одним із пріоритетних напрямків історико-

Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства

2013

бібліографічних робіт. Це зумовлено величезним науковим інтересом до біографічних праць та досліджень у галузі біобібліографії, який останнім часом стрімко зростає. Адже об'єктивний погляд на історію науки та медицини зокрема неможливий без вивчення життя та діяльності окремих найбільш видатних її особистостей, а особистість у житті науки має не менше значення, ніж у житті взагалі та повинна бути гідно оцінена сучасниками.

До величних вчених належить ім'я фундатора львівської наукової школи фізіологів професора, організатора та керівника кафедри фізіології, декана медичного (лікарського) факультету, ректора, проректора Львівського університету Адольфа Бека [6]. Життєвий та творчий шлях визначного науковця тісно пов'язаний з існуванням, розвитком і розпадом Галичини, що в теперішній час знаходиться в межах двох держав України та Польщі, та назавжди залишиться зразком для наслідування та гідним прикладом самовідданості своїй справі для нащадків.

Напрямами його наукових досліджень були нейрофізіологія, він один із перших опрацював біоелектричні методи дослідження центральної нервової системи, що стали підґрунтям для електроенцефалографії, описав спонтанну біоелектричну активність мозку та сенсорну десинхронізацію мозку; а також фізіологія сенсорних систем, серцево-судинної, травної та видільної систем; історія фізіології. Адольф Бек вдало поєднував експериментальні та клінічні дослідження, працював над розробкою експериментальної моделі епілепсії, став засновником Львівського фізіологічного товариства та Інституту фізіології та тричі номінувався на Нобелівську премію. Науковий доробок вченого складає 180 наукових праць, які опубліковані у тогочасних найпрестижніших журналах Європи, причому часто й на перших сторінках видання. Серед них також є підручник з фізіології людини у двох томах (два видання), який став добрим джерелом знань для багатьох поколінь студентів-медиків.

Професор Адольф Бек керував науковими дослідженнями багатьох клініцистів Львівського університету.

Адольф Бек народився 1 січня 1863 року у місті Кракові, яке на той час входило до складу однієї з провінцій Австро-Угорської імперії (*тепер Польща*), у єврейській родині пекаря Шаї Давида Бека і Густави з дому Мюллер. Природна здібність і наполегливість хлопця визначили його подальшу пристрасть до навчання. У 1884 році Адольф Бек блискуче закінчує гімназію Святого Яцека у рідному місті та вступає на перший курс медичного факультету Ягеллонського університету, який закінчує у 1890 році. Ще під час навчання в університеті студент розпочинає свою наукову діяльність – спочатку на посаді демонстратора, а згодом у науковій лабораторії відомого фізіолога професора Н. Цибульського. У студентські роки відбувається і науковий дебют майбутнього вченого. Так, у 1888 році, у своїй праці «Про подразнення різних місць нерва» він публікує результати електрофізіологічних досліджень нервової системи. Ця робота принесла молодому студенту визнання серед відомих світових науковців і нагороду від Ягеллонського університету [8].

У 1889–1894 рр. Адольф Бек працює асистентом на кафедрі фізіології Ягеллонського університету.

У 1890 р. у найвідомішому європейському фізіологічному часописі "Centralblatt für Physiologie" Адольф Бек публікує працю «Die Bestimmung der Localisation des Gehirn- und Rückenmarksfunctionen vermittelt der electrischen Erscheinungen», яка присвячена опису спонтанної та викликанної біоелектричної активності кори головного мозку собак і кролів та дослідженню феномена, відомого тепер у фізіології як десинхронізація [8]. Робота молодого науковця привернула до себе увагу тогочасних провідних європейських фізіологів та викликала жваву дискусію у найвідоміших зарубіжних та вітчизняних медичних часописах, що призвело до появи як його прихильників, так і опонентів.

У 1891 р. під науковим керівництвом Н. Цибульського Адольф Бек захищає докторську дисертацію «Визначення локалізації в головному і спинному мозку за допомогою електричних явищ» [Oznaczenie lokalizacyi w mózgu i rdzeniu za pomocą zjawisk elektrycznych]. Праця була опублікована польською мовою.

На 3-му Міжнародному конгресі фізіології, який проходив 1895 року у Берні, А. Бек представив науковому колу результати своїх подальших досліджень, проведених у співавторстві з Н. Цибульським. Вони стосувалися точної локалізації відповідей кори головного мозку, викликаних різними периферичними сенсорними збудженнями. Робота у цьому напрямку принесла науковцю всесвітній успіх та визнання [5].

Варто зазначити, що наукова діяльність Адольфа Бека не обмежувалася лише нейрофізіологією. Він активно працює над дослідженнями у вісцеральній фізіології. Вже у 1894 р. Адольф Бек захищає *Venia legendi* (габілітаційну роботу) з фізіології на тему «Зміни кровоносного тиску у судинах». У 1894-1895 рр. – Адольф Бек доцент кафедри фізіології Ягеллонського університету. У 1895 р., у віці 32 років, йому було запропоновано завідування кафедрою фізіології на новоствореному медичному відділі Львівського університету імені Яна Казимира (1895 – 1935 рр.) [7]. Це стало новою та важливою віхою у науковій біографії професора. Новостворена кафедра мала 17 аудиторій, великий лекційний зал, в якому були всі умови для наочних демонстрацій. Професор А. Бек розпочав свою діяльність з обладнання кафедри цінною науковою апаратурою, організував та оснастив сучасною на той час апаратурою електрофізичну лабораторію, в якій він мав змогу проводити дослідницьку діяльність. Приступаючи до завідування кафедрою А. Бек виголосив свою першу лекцію «Життєві явища та способи їх дослідження», яка і стала початком діяльності профільної фізіологічної кафедри лікарського відділу університету на зразок кафедр європейських університетів [7].

Від 28 травня 1895 р. А. Бек призначений надзвичайним професором фізіології відновленого лікарського факультету Львівського університету, а з 26 березня 1987 р. отримує звання звичайного професора фізіології Львівського університету. У цьому ж році він організовує Львівське фізіологічне товариство та Інститут фізіології.

Наукові здобутки професора А. Бека та його учнів започаткували фізіологічну школу, що гідно представляла Львівський університет у світовій науці. Разом з Г. Бікелесом він продовжує дослідження в галузі нейрофізіології. До важливих наукових досягнень А. Бека та його учнів належать багаторічні дослідження топографії чутливих зон кори головного мозку та впливу променів радію на провідні шляхи больової чутливості [8].

У 1898-1899 навчальному році А. Бек виїжджає до Неаполя, де на базі зоологічної станції продовжує проводити дослідницьку роботу. Особливу увагу вчений приділяє налагодженню необхідних наукових контактів з відомими фізіологами того часу.

У 1910 р. А. Бек бере активну участь у підготовці та роботі Міжнародного Конгресу фізіологів, що відбувався тоді у Відні.

Подальші наукові розробки проф. А. Бека у Львові проходили у його тісній співпраці зі своїм вчителем проф. Н. Цибульським, яскравим прикладом якої став підготований разом з іншими авторами перший підручник «Фізіологія людини» (Adolf Beck, Napoleon Cybulski, Stanisław Bądryński, Kazimierz Bruno Rzętkowski *Fizjologia człowieka*, 1915) [8]. У 1924 р. за редакцією А. Бека побачило світ друге доповнене видання підручника.

Адольф Бек користувався великою повагою у наукових колах. У 1904–1905 рр. та 1916–1917 р.р. він був деканом медичного факультету Львівського університету, а на передодні Першої світової війни, протягом 1913–1914 рр. – ректором Університету. У 1914–1915 рр. А. Бек призначається академічним

сенатом Університету виконувати обов'язки проректора (урядуючого ректора).

Перша світова війна стала для професора роками важких випробувань. У ніч з 19 на 20 червня 1915 р. він був арештований окупаційною російською владою та вивезений до Києва, де перебував до кінця 1916 р. Згодом у своїй книзі «Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie podczas inwazji rosyjskiej w roku 1914/15 napisał Prof. dr. Adolf Beck powczesny prorektor Uniwersytetu», яка була видана у 1935 році, він напише про нелегкі випробування під час свого заслання. Лише завдяки особистому сприянню відомого фізіолога І. Павлова, вченому все ж таки вдалось повернутися до Львова. У 1925–1926 рр. він читає лекції та паралельно проводить практичні заняття з курсу фізіології на кафедрі фізіології тварин Ветеринарної академії у Львові. У 1932 р. Адольф Бек передає кафедру фізіології своєму учневі і послідовнику професору Віктору Тиховському, який продовжує його наукові дослідження.

Під час нацистської окупації Львова у серпні 1942 року Адольф Бек трагічно пішов з життя.

Ставлення до наукового доробку професора Адольфа Бека змінювалось від забуття до визнання. Велике значення для популяризації наукової спадщини вченого зробила видатна нейрофізіолог, експерт з електрофізіологічних досліджень та історії нейрофізіології, професор М. А. Блажє (М. А. Burniston Brazier) з Інституту мозку Каліфорнійського університету Лос Анджелесу (США), яка у 1973 р. переклала докторську дисертацію вченого на англійську мову та дослідила пріоритетність, оригінальність та значення досліджень А. Бека для створення електроенцефалографії [2]. Цей факт сприяв популяризації ідей вченого у всьому світі, про що свідчить визначальний характер досліджень А. Бека і підтверджується високим індексом цитування його робіт в наш час за даними

сучасної науковометричної платформи Scopus і Google Scholar, що опрацьовує дані лише з 1996 р.

У червні 2009 р. в Ягеллонському університеті відбувся International Research Universities Network (IRUN) “Krakow Workshop on Psychophysiology”, на якому було прийнято меморандум про гідне вшанування пам’яті видатного вченого [8].

У січні 2013 р. світова та українська медична громада відзначила 150-річчя від дня народження цієї непересічної особистості. Наукова бібліотека Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького приєдналася до цієї визначної події створенням біобібліографічного покажчика.

Укладання бібліографічних покажчиків – справа навдивовижу копітка і невдячна. Особливо коли вони заміряються на понад як столітні хронологічні рамки та на територіальні межі. Прикладом став багатоаспектний покажчик про великого вченого.

Покажчик має наступну структуру:

1. Передмова
2. Основні дати життя та діяльності Адольфа Бека.
3. Наукові праці Адольфа Бека
4. Рецензії на наукові публікації вченого
5. Бібліографічні дані та спомини про Адольфа Бека
6. Науково-викладацька діяльність Адольфа Бека
7. Додатки до покажчика.
8. Іменний покажчик

Хронологічні рамки бібліографічного покажчика охоплюють період наукової діяльності А. Бека з 1888 по 1935 рр., та праці й публікації, що побачили світ після його смерті. Всі матеріали розташовані у хронологічному порядку, а в межах років – в алфавітному. Відбитки праць з журналів, які вийшли окремим виданням, подаються у покажчику без порядкового номера та виділені курсивом. Позиції, які не були уточнені укладачами на „de visu“, позначені «*». Наукові праці та публікації Адольфа Бека складають 129 позицій.

Окремим розділом у покажчику подано перелік рецензій на праці вченого, які вдалося розшукати. Цей розділ налічує 15 позицій. У розділі «Бібліографічні дані та спомини про Адольфа Бека» містяться публікації про нього, починаючи від спогадів науковця Річарда Катона [4] від 1891 року та закінчуючи спогадами відомих сучасних науковців, присвячених 150-річчю від дня його народження [1]. Загалом цей розділ налічує 94 бібліографічних джерела. Окремим розділом представлена науково-викладацька діяльність професора у Львівському університеті імені Яна Казимира. Для упорядкування матеріалів у цьому розділі укладачами була проведена велика пошукова робота у фондах рідкісної книги Наукової бібліотеки ЛНУ імені Івана Франка. Розділ налічує 71 позицію.

Бібліографічний покажчик за своєю повнотою не є вичерпним та в подальшому, по мірі знаходження нових матеріалів, буде доповнюватися. Опис матеріалів здійснено згідно з чинним в Україні стандартом.

У структурі покажчика важливу роль для осмислення наукової спадщини професора та висвітлення його життєвих та творчих пріоритетів відіграють розділи, які розкривають основні дати життя та діяльності вченого, наукові статті українською та англійською мовами, опубліковані професорами О. С. Заячківською, М. Р. Гжегоцьким та Антоном Куененом та спогади дочки професора Адольфа Бека Ядвіги Бек-Закревської [3].

У додатках до покажчика подані дипломи професора про дійсне та почесне членство у Краківському лікарському товаристві та почесне членство у Цісарському лікарському товаристві у м. Вільно, титульні сторінки визначних праць Адольфа Бека, монографії та міжнародних журналів зі спогадами сучасників про нього. Окремо у додатках долучається «Przemówienie rektora Uniwersytetu Lwowskiego D^{ra} Adolfa Becka

na inauguracyi roku akademickiego 1912/13 dnia 12. pazdernika 1912. / Beck A. – Lwów : nakladem autora, 1912. – 30 s.»

При підготовці даного видання використовувалися архівні й музейні документи та матеріали з бібліотек кафедри нормальної фізіології ЛНМУ імені Данила Галицького, кафедри фізіології Ягеллонського університету, відділу спеціальних колекцій Варшавської центральної медичної бібліотеки, колекції документів Mary Agnes Burniston Brazier відділу історії та спеціальних колекцій бібліотеки Каліфорнійського університету Лос-Анджелеса, фондів Наукової бібліотеки ЛНУ імені І. Франка та Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, а також веб-ресурс <http://scholar.google.com/>.

Біобібліографічний покажчик адресовано вченим, науковцям, медикам та всім, хто цікавиться історією вітчизняної медицини. Укладачами проведена ґрунтовна пошукова робота зі збору інформації, систематизації та відображенні документів. Сподіваємося, що плідна діяльність у цьому напрямку історико-бібліографічних досліджень буде продовжуватися і надалі. Адже робота із підготовки та укладання біобібліографії має велике значення для вивчення та осмислення наукової медичної спадщини, а сучасникам – для усвідомлення ваги своєї праці.

Список використаних джерел :

1. Adolf Beck, co-founder of the EEG. An essay in honour of his 150th birthday / Anton Coenen, Oksana Zayachkivska, Stanisław Konturek, Wiesław Pawlik. – Krakow ; Lviv ; Nijmegen, 2013. – 32 p.
2. Brazier M. A. B. Foreword / Mary A. B. Brazier // *Acta Neurobiologiae Experimentalis*. – 1973. – Suppl. 3 : A classic in the history of electroencephalo-graphy. – P. 3–5.
3. Beck Zakrzewska J. A daughter's memories of Adolf Beck / Jadwiga Beck Zakrewska // *Acta Neurobiologiae Experimentalis*. – 1973. – Suppl. 3 : A classic in the history of electroencephalography. – P. 57–59.

4. Caton R. Die Ströme des Centralnervensystems / Richard Caton // Centralblatt für Physiologie. – 1891. – Bd. 4, № 25. – S. 785–786.
5. Гамбароглу К. Видный польский физиолог и врач Абраам Адольф Бек (1863–1942) : к 100-летию со дня рождения / К. Гамбароглу // Клиническая медицина. – 1964. – № 2. – С. 146–148.
6. Гжегоцький М. Бек Адольф / М. Гжегоцький, М. Клевець // Зіменковський Б. Професори Львівського Національного медичного університету імені Данила Галицького : 1784 – 2009 / Б. Зіменковський, М. Гжегоцький, О. Луцик. – Львів : Наутілус, 2009. – С. 16–17.
7. Гжегоцький М. Р. Адольф Бек та його вклад в розвиток експериментальної фізіології / М. Р. Гжегоцький, А. М. Гжегоцька // Експериментальна та клінічна фізіологія : збірник наукових праць до 100-річчя кафедри фізіології, 10–14 жовтня 1995 р. – Львів, 1995. – С. 20–22.
8. Заячківська О. Шляхетність у науці та житті : пам'яті фундатора львівської фізіологічної школи професора Адольфа Бека / Оксана Заячківська, Антон Куенен, Мечислав Гжегоцький // Експериментальна та клінічна фізіологія і біохімія. – 2009. – № 3. – С. 103–109.